

فهرست مطالب

فصل یک: مقدمه پژوهش

۱۵	مقدمه
۱۶	بیان مساله
۱۷	ضرورت و اهمیت مساله
۱۹	اهمیت موضوع از بعد اجتماعی
۲۰	اهمیت موضوع از بعد سیاسی
۲۱	اهمیت موضوع از بعد اقتصادی
۲۱	اهمیت موضوع از بعد کالبدی - فضایی
۲۳	اهمیت موضوع از دیدگاه مدیریت شهری
۲۴	فرضیه
۲۵	هدف پژوهش
۲۶	پرسش‌های پژوهش
۲۶	قلمرو مکانی و زمانی انجام پژوهش
۲۶	مروری بر پژوهش‌های انجام شده

فصل دوم: چارچوب نظری پژوهش مفاهیم و مولفه‌های پژوهش

۴۱	مقدمه
۴۲	رویکرد نظری پژوهش
۴۵	سطح تحلیل
۴۶	متدلوژی و روش انجام پژوهش
۴۷	دلایل انتخاب موضوع
۴۸	نمونه‌گیری
۵۱	مفاهیم و مولفه‌های مهم پژوهش
۵۱	مفهوم فرهنگ
۵۶	فرهنگ شهری

۶۱ مفهوم و انواع مشارکت
۷۳ فضای شهری
۷۳ مفهوم فضا
۷۷ فضای عمومی و فضای خصوصی
۷۷ فرهنگ و فضای شهری
۸۰ انباشت فرهنگی در فضاهای اوقات فراغت
۸۴ مفهوم واژه‌نامه‌ای اوقات فراغت
۸۸ مفاهیم ذهنی اوقات فراغت
۸۸ اوقات فراغت به عنوان بازمانده وقت
۸۸ اوقات فراغت به عنوان فعالیت
۸۹ اوقات فراغت از دیدگاه عملکردی
۹۰ اوقات فراغت از دیدگاه آزادی عمل
۹۰ تحول مفهوم زمان و فضا
۹۱ انضباط
۹۲ تقسیم کار
۹۳ تفاوت اوقات فراغت و بیکاری
۹۴ جایگزینی کار و اوقات فراغت
۹۴ فعالیت‌های اوقات فراغت
۹۶ تحول مفهوم اوقات فراغت در شهرسازی
۹۷ فرهنگ‌گرایی
۹۸ کامیوسیتته
۹۸ باغ شهر اینزهاروارد
۱۰۰ پیشرفت‌گرایی
۱۰۱ شهر خطی سوریا
۱۰۲ تونی گارنیه و شهر صنعتی
۱۰۳ لوکور بوزیه

۱۰۴ سازماندگرایی (سیستمی)
۱۰۵ لوئیس مامفورد
۱۰۶ کارکردگرایی
۱۰۷ عقاید کارکردگرایان در حیطه علوم اجتماعی
۱۰۸ مکتب زیبایی‌شناسی
۱۰۹ ژرژ اوژن هوسمان
۱۰۹ انسان‌گرایی
۱۱۰ خردگرایان
۱۱۱ مکتب شیکاگو (بوم‌شناسی شهری)
۱۱۴ بررسی نظریات
۱۲۰ سیری در اندیشه‌های برخی اندیشمندان علوم اجتماعی درباره اوقات فراغت
۱۱۹ ژوفر دومازیه
۱۲۲ ماکس وبر
۱۲۴ استانیلی پارکر
۱۲۵ تام بی باتو مور
۱۲۶ زیمل

فصل سوم: برنامه‌ریزی فرهنگی در ایران و جهان

۱۲۹ درباره برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی
۱۳۰ ضرورت توجه به توسعه فضاهای فراغتی در برنامه‌های فرهنگی
۱۳۰ کار عاملی برای فرهنگ‌زدایی
۱۳۱ شهرهای امروزی، قلمروهای ضد فرهنگی
۱۳۲ احیای ارزش فرهنگی اوقات فراغت
۱۳۳ ضرورت توجه به برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی در شهرها
۱۳۶ برنامه‌ریزی فرهنگی در آسیا
۱۳۶ برنامه‌ریزی فرهنگی در چین

۱۴۰	برنامه‌ریزی فرهنگی در اروپا
۱۴۰	برنامه‌ریزی فرهنگی در فرانسه
۱۴۲	دسترسی عامه مردم به فعالیت‌های فرهنگی
۱۴۳	افزایش نسبی تعداد مراجعه‌کنندگان
۱۴۳	مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی
۱۴۵	انجمن‌های فرهنگی، هنرهای حرفه‌ای
۱۴۶	برنامه‌ریزی فرهنگی در آفریقا
۱۴۷	برنامه‌ریزی فرهنگی در مصر
۱۵۰	برنامه‌ریزی فرهنگی در ایران
۱۵۱	قبل از انقلاب
۱۵۶	پس از انقلاب

فصل چهارم: بررسی‌های جمعیتی شهر تهران

۱۶۹	مقدمه
۱۷۰	بررسی روند تحول جمعیت شهر تهران
۱۷۱	ساختار جنسی و سنی جمعیت شهر تهران
۱۷۶	روند تحول جمعیت مناطق
۱۸۰	پیش‌بینی جمعیتی
۱۸۲	ارایه چشم‌انداز جمعیت و تراکم شهر تهران
۱۸۳	برآوردهای جمعیتی مناطق ۲۲ گانه
۱۸۵	پیش‌بینی جمعیت مناطق شهر تهران در گزینه باروری حداقل
۱۹۲	وضعیت هزینه و درآمد و شاخص نابرابری

فصل پنجم: یافته‌های پژوهش

۱۹۹	تدقیق مفهوم فضاهای فراغتی
۱۹۹	محدودسازی قلمرو پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری
۲۰۰	روش انجام پژوهش

۲۰۳	متغیرها و تعاریف
۲۰۷	نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی مقیاس‌ها
۲۱۴	محاسبه حجم جامعه نمونه
۲۱۵	روش ساخت مقیاس
۲۱۶	معرفی قلمرو پژوهش
۲۱۶	ویژگی‌ها و مشخصات عمومی منطقه یک شهر تهران
۲۱۸	ویژگی‌های جمعیتی
۲۲۱	ویژگی‌ها و مشخصات عمومی منطقه دوازده تهران
۲۲۲	ویژگی‌های جمعیتی
۲۲۴	ویژگی‌ها و مشخصات عمومی منطقه بیست
۲۲۷	ویژگی‌های جمعیتی
۲۲۸	ویژگی‌های جمعیت شناختی جامعه نمونه
۲۳۰	ویژگی‌های اقتصادی جامعه نمونه
۲۳۴	ویژگی‌های فرهنگی جامعه نمونه
۲۳۶	آزمون فرضیه یک
۲۳۸	آزمون فرضیه دو
۲۴۷	آزمون فرضیه سه
۲۶۲	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بر اساس تحلیل چند متغیره
۲۸۵	منابع

فهرست جداول

- جدول شماره ۱-۲: کاربری‌های ارایه شده به مناطق توسط شهرداری تهران ۵۰
- جدول شماره ۲-۲: تئوری X و Y ۷۰
- جدول شماره ۱-۴: جمعیت و مساحت شهر تهران طی سال‌های سرشماری ۱۷۰
- جدول شماره ۲-۴: میزان رشد جمعیت شهر تهران طی سال‌های سرشماری ۱۷۱
- جدول شماره ۳-۴: جمعیت مردان و زنان شهر تهران (درصد) ۱۷۲
- جدول شماره ۴-۴: نسبت جنسی جمعیت شهر تهران (۱۳۳۵-۱۳۸۵) ۱۷۳
- جدول شماره ۵-۴: نسبت جمعیت شهر تهران در گروه‌های مختلف سنی در سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ ۱۷۴
- جدول شماره ۶-۴: جمعیت شهر تهران در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه سنی و جنسی ۱۷۳
- جدول شماره ۷-۴: مقایسه جمعیت گروه‌های عمده سنی شهر تهران طی سال‌های سرشماری ۱۷۴
- جدول شماره ۸-۴: جمعیت باسواد شهر تهران به تفکیک گروه سنی در سال ۱۳۸۵ ۱۷۵
- جدول شماره ۹-۴: جمعیت باسواد شهر تهران به تفکیک جنس و مناطق ۱۷۶
- جدول شماره ۱۰-۴: مقایسه میزان رشد جمعیت مناطق شهر تهران طی سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۵ ۱۷۷
- جدول شماره ۱۱-۴: جمعیت مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در سال ۱۳۸۵ به تفکیک خانوار و درصد مرد و زن ۱۷۹
- جدول شماره ۱۲-۴: فرضیه‌های تشکیل‌دهنده گزینه‌های مختلف پیش‌بینی‌های جمعیتی مجموعه شهری تهران طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۷۵ ۱۸۱
- جدول شماره ۱۳-۴: برآورد رقم جمعیت و میزان رشد سالیانه آن با فروض مختلف در پایان دوره مطالعاتی (۱۴۰۰) ۱۸۲
- جدول شماره ۱۴-۴: پیش‌بینی جمعیت کل مجموعه شهری تهران (با میزان رشد طبیعی ثابت پایین) ۱۸۲
- جدول شماره ۱۵-۴: برآورد رقم جمعیت و میزان رشد سالانه در مناطق ۲۲ گانه با فرض پایین رشد بر اساس سال آغاز (۱۳۷۵) و پایان دوره (۱۴۰۰) ۱۸۴
- جدول شماره ۱۶-۴: جمعیت منطقه یک شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۵
- جدول شماره ۱۷-۴: جمعیت منطقه دو شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۵
- جدول شماره ۱۸-۴: جمعیت منطقه سه شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۶
- جدول شماره ۱۹-۴: جمعیت منطقه چهار شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۶

- جدول شماره ۲۰-۴: جمعیت منطقه پنج شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۶
- جدول شماره ۲۱-۴: جمعیت منطقه شش شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۷
- جدول شماره ۲۲-۴: جمعیت منطقه هفت شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۷
- جدول شماره ۲۳-۴: جمعیت منطقه هشت شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۷
- جدول شماره ۲۴-۴: جمعیت منطقه نه شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۸
- جدول شماره ۲۵-۴: جمعیت منطقه ده شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۸
- جدول شماره ۲۶-۴: جمعیت منطقه یازده شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۸
- جدول شماره ۲۷-۴: جمعیت منطقه ۱۲ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۹
- جدول شماره ۲۸-۴: جمعیت منطقه ۱۳ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۹
- جدول شماره ۲۹-۴: جمعیت منطقه ۱۴ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۸۹
- جدول شماره ۳۰-۴: جمعیت منطقه ۱۵ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۰
- جدول شماره ۳۱-۴: جمعیت منطقه ۱۶ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۰
- جدول شماره ۳۲-۴: جمعیت منطقه ۱۷ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۰
- جدول شماره ۳۳-۴: جمعیت منطقه ۱۸ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۰
- جدول شماره ۳۴-۴: جمعیت منطقه ۱۹ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۰
- جدول شماره ۳۵-۴: جمعیت منطقه ۲۰ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۱
- جدول شماره ۳۶-۴: جمعیت منطقه ۲۱ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۲
- جدول شماره ۳۷-۴: جمعیت منطقه ۲۲ شهر تهران از ۱۳۷۵ تا ۱۴۰۰ ۱۹۲
- جدول شماره ۳۸-۴: درآمدهای سالانه یک خانوار شهری استان تهران در مقایسه با درآمد یک خانوار شهری کشور در
فاصله سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۰ ۱۹۳
- جدول شماره ۳۹-۴: متوسط هزینه یک خانوار در شهر تهران و مناطق ۲۰ گانه در سال ۱۳۷۸ در مقایسه با متوسط
هزینه یک خانوار در شهر تهران ۱۹۴
- جدول شماره ۴۰-۴: رده‌بندی مناطق ۲۰ گانه شهر تهران برحسب توسعه‌یافتگی اقتصادی و اجتماعی در سال ۱۳۷۵ تا
۱۳۸۵ ۱۹۵
- جدول شماره ۴۱-۴: رده‌بندی مناطق شهر تهران برحسب توسعه‌یافتگی مسکن ۱۹۵

- جدول شماره ۴۲-۴: امتیازبندی (شاخص‌های ترکیبی) مناطق ۲۰ گانه تهران برحسب بنیان توسعه (شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی) و شاخص توسعه مسکن در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹ ۱۹۶
- جدول شماره ۴۳-۴: میانگین شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی و توسعه مسکن در مناطق ۲۰ گانه شهر تهران در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹ ۱۹۷
- جدول شماره ۱-۵: مشخصات نواحی منتخب ۲۰۰
- جدول شماره ۲-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی گویه‌های مربوط به توزیع مناسب ۲۰۸
- جدول شماره ۳-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی مربوط به ظرفیت فضای فراغتی ۲۰۹
- جدول شماره ۴-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی مربوط به کیفیت خدمات فضای فراغتی ۲۰۹
- جدول شماره ۵-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی گویه‌های مربوط به ارتقای ارتباطات اجتماعی ۲۱۰
- جدول شماره ۶-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی گویه‌های مربوط به فرهنگ شهری ۲۱۱
- جدول شماره ۷-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی گویه‌های مربوط به دامنه مشارکت ۲۱۲
- جدول شماره ۸-۵: نتایج تحلیل عاملی و تحلیل روایی گویه‌های مربوط به گستره مشارکت ۲۱۳
- جدول شماره ۹-۵: شاخص‌ها ۲۱۴
- جدول شماره ۱۰-۵: سطوح و نسبت کاربری‌های اصلی در منطقه ۱۲ ۲۲۱
- جدول شماره ۱۱-۵: نسبت گروه‌های اجتماعی در منطقه ۱۲ ۲۲۳
- جدول شماره ۱۲-۵: سطوح و نسبت کارکردهای فرامنطقه‌ای و مقایسه با چند منطقه تهران ۲۲۴
- جدول شماره ۱۳-۵: سهم واحدهای فعالیت در منطقه ۱۲ نسبت به تهران در سال ۱۳۷۱ و ۱۳۸۱ ۲۲۴
- جدول شماره ۱۴-۵: کاربری وضع موجود منطقه ۲۰ ۲۲۶
- جدول شماره ۱۵-۵: اطلاعات پایه در زمینه جمعیت‌پذیری منطقه ۲۰ ۲۲۸
- جدول شماره ۱۶-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب جنس ۲۲۹
- جدول شماره ۱۷-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب گروه‌های سنی ۲۳۰
- جدول شماره ۱۸-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب شغل ۲۳۱
- جدول شماره ۱۹-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات کار در روز ۲۳۲
- جدول شماره ۲۰-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات فراغت در روزهای عادی ۲۳۳
- جدول شماره ۲۱-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات فراغت در روزهای تعطیل ۲۳۴
- جدول شماره ۲۲-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب میزان تحصیلات ۲۳۵

- جدول شماره ۲۳-۵: ضریب همبستگی بین متغیر مستقل «فرهنگ شهری» با «استفاده از کاربری فراغتی» ۲۳۷
- جدول شماره ۲۴-۵: رگرسیون تاثیر استفاده از فضای فراغتی در کاربری بر فرهنگ شهری ۲۳۸
- جدول شماره ۲۵-۵: توزیع فراوانی مقیاس فرهنگ شهری ۲۳۹
- جدول شماره ۲۶-۵: نسبت ترکیب کاربری‌های اصلی شهری ۲۴۱
- جدول شماره ۲۷-۵: استانداردهای فضای فراغتی ۲۴۱
- جدول شماره ۲۸-۵: جدول همبستگی متغیر وسعت فضای فراغتی و مشارکت ۲۴۶
- جدول شماره ۲۹-۵: رگرسیون وسعت فضاهای فراغتی بر مشارکت ۲۴۶
- جدول شماره ۳۰-۵: توزیع فراوانی مقیاس مشارکت (گستره و دامنه) ۲۴۶
- جدول شماره ۳۱-۵: همبستگی ساده متغیرهای مستقل با مشارکت ۲۴۸
- جدول شماره ۳۲-۵: توزیع فراوانی جمعیت پاسخگویان برحسب تمایل به گذران اوقات فراغت خارج از منزل ۲۴۸
- جدول شماره ۳۳-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب نزدیکی محل سکونت به فضای فراغتی ۲۴۹
- جدول شماره ۳۴-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب وضعیت رسیدن به فضای فراغتی ۲۵۲
- جدول شماره ۳۵-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دوری راه) ۲۵۵
- جدول شماره ۳۶-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی) ۲۵۶
- جدول شماره ۳۷-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (گرانی) ۲۵۷
- جدول شماره ۳۸-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دسترسی نامناسب) ۲۵۸
- جدول شماره ۳۹-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (شلوغی فضا) ۲۵۹
- جدول شماره ۴۰-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (نبودن پارکینگ) ۲۶۰

جدول شماره ۴۱-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب مشکلات استفاده از فضای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده ها)..... ۲۶۱

جدول شماره ۴۲-۵: توزیع فراوانی مقیاس کیفیت خدمات فضای فراغتی ۲۶۸

جدول شماره ۴۳-۵: توزیع فراوانی مقیاس ارتقا ارتباطات اجتماعی ۲۶۹

جدول شماره ۴۴-۵: جدول همبستگی ساده متغیرهای مستقل با تمایل به گذران اوقات فراغت در خارج

از منزل ۲۷۳

جدول شماره ۴۵-۵: ضرایب رگرسیونی متغیرهای مستقل بر تمایل به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل..... ۲۷۳

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۵-۱: مدل تقاضا برای فضای فراغتی ۲۰۵
- نمودار شماره ۵-۲: مراحل انجام پژوهش ۲۰۶
- نمودار شماره ۵-۳: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب جنس ۲۲۹
- نمودار شماره ۵-۴: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب گروه‌های سنی ۲۳۰
- نمودار شماره ۵-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب شغل ۲۳۱
- نمودار شماره ۵-۶: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات کار در روز ۲۳۲
- نمودار شماره ۵-۷: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات فراغت در روزهای عادی ۲۳۳
- نمودار شماره ۵-۸: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب متوسط ساعات فراغت در روزهای تعطیل ۲۳۴
- نمودار شماره ۵-۹: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب میزان تحصیلات ۲۳۵
- نمودار شماره ۵-۱۰: توزیع فراوانی مقیاس فرهنگ شهری ۲۳۹
- نمودار شماره ۵-۱۱: توزیع فراوانی مقیاس مشارکت (گستره و دامنه) ۲۴۷
- نمودار شماره ۵-۱۲: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب تمایل به گذران اوقات فراغت در خارج از منزل ۲۵۰
- نمودار شماره ۵-۱۳: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب نزدیکی محل سکونت به فضای فراغتی ۲۵۱
- نمودار شماره ۵-۱۴: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب وضعیت رسیدن به فضای فراغتی ۲۵۲
- نمودار شماره ۵-۱۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دوری راه) ۲۵۶
- نمودار شماره ۵-۱۶: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن وسایل نقلیه عمومی) ۲۵۶
- نمودار شماره ۵-۱۷: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (گرانی) ۲۵۸
- نمودار شماره ۵-۱۸: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (دسترسی) ۲۵۹
- نمودار شماره ۵-۱۹: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (شلوغی فضا) ۲۶۰

- نمودار شماره ۲۰-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشارکت استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (نبودن پارکینگ) ۲۶۱
- نمودار شماره ۲۱-۵: توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب مشکلات استفاده از فضاهای فراغتی با توجه به اولویت (فراهم نبودن امکانات مناسب برای خانواده‌ها) ۲۶۲
- نمودار شماره ۲۲-۵: توزیع فراوانی مقیاس کیفیت خدمات فضاهای فراغتی ۲۶۸
- نمودار شماره ۲۳-۵: توزیع فراوانی مقیاس ارتقاء ارتباطات اجتماعی ۲۶۹
- نمودار شماره ۲۴-۵: مدل خروجی براساس یافته‌های پژوهش ۲۷۴

فهرست نقشه ها

- نقشه شماره یک: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران ۲۸۸
- نقشه شماره دو : مناطق منتخب برای انجام پژوهش ۲۸۹
- نقشه شماره سه : وضعیت فضاهای فراغتی شهر تهران ۲۹۰
- نقشه شماره چهار : وضعیت فضای فراغتی منطقه یک ۲۹۱
- نقشه شماره پنج : وضعیت فضای فراغتی منطقه دوازده ۲۹۲
- نقشه شماره شش : وضعیت فضای فراغتی منطقه بیست ۲۹۳

فصل یک

مقدمه پژوهش

مقدمه

شهر بستر فرهنگ‌سازی، نماینده پیشرفت فرهنگی و قله تمدن یک جامعه است. به همین دلیل فراهم آوردن شرایطی در شهر که مردم بتوانند با آرامش و ایمنی در کنار یکدیگر با صلح و صفا زندگی کنند از عوامل مهمی است که باید به آن توجه داشت.

شهرنشینی نیز امروزه به پویایی فراگیر تبدیل شده است و در کلیه کشورها بارزترین نمود تکامل جوامع انسانی به شمار می‌آید. در واقع، شهر به عنوان یکی از انواع مجتمع‌های زیستی، متمرکزترین نقطه استفاده بشر از زمین است. شهر از آن رو محدوده‌ای فرهنگی و فضای شهری را به آن دلیل محصول فرهنگی می‌نامیم که به راحتی بتوانیم تظاهرات کالبدی و فضایی فرهنگ را در شهر ببینیم.

باید در نظر داشت که فرهنگ، محصول نوع و میزان روابط اجتماعی آحاد جامعه است و روابط اجتماعی نیز در خلاء رخ نمی‌دهد، بلکه عرصه تجلی آن «فضاهای شهری» است. از این رو، همواره تلاش شده است در تنظیم روابط اجتماعی، فضاهای شهری هر شهر و جامعه را منطبق با سلاقی و علایق اجتماعی همان جامعه شکل دهند. بنابراین، بخش مهمی از تاریخ شهر و شهرسازی متوجه رفتار انسانیت است، زیرا با بررسی و شناخت رفتار انسانی بر اساس بینش فرهنگی و مردم‌شناسانه می‌توان به زیربنای تمدن شهری پی برد.

در دنیای امروز، نقش و نیروی اجتماعی فرهنگ نسبت به گذشته به مراتب افزون‌تر شده است. علاوه بر این رشد سریع جمعیت ابزارهای سیاست‌گذاری را ناکارآمد کرده است. شهرهای بزرگ به شدت رشد کرده‌اند و با مشکلات فزاینده‌ای نظیر رشد جمعیت، اشتغال پایین، گسیختگی کالبدی - کارکردی محیط زیست شهری، کمبود مسکن و مشکلات زیست محیطی روبرو می‌باشند، به گونه‌ای که برنامه‌ریزان شهری ناتوان از صورت بندی و تدوین رویکردی جامع از این مسایل هستند. بنابراین، شهرها باید بتوانند نیازهای فرهنگی خود را در رهگذر حیات و حرکت اجتماعی بازشناسد، از تمایلات و تظاهرات کاذب یا گذرا تفکیک کند و قدرت پاسخگویی به این نیازها و بهره‌گیری از آنها را در جهت رشد و کمال مادی دارا باشد.

بیان مسئله

امروزه، جدایی عرصه‌های امور مختلف از یکدیگر امری بدیهی است. درون یک شهر باید عرصه کار، سکونت، تفریح و ترافیک کاملاً از یکدیگر متمایز باشد. از سوی دیگر، هر فعالیت باید در عرصه‌ای واجد مظاهر کالبدی ویژه و مشخص انجام شود و هر عرصه نیز به سبب وضوح و پیوستگی فرم خود باید بتواند مشوق، نماینده و نگاه دارنده فعالیت باشد که اصولاً برای آن فعالیت مطرح شده است. (توسلی، ۱۳۷۱) به همین دلیل، تقسیم و ساماندهی اراضی شهری و استفاده بهینه از آن، امروزه یکی از محورهای و اهداف قانونگذاری برنامه‌ریزی شهری است. هم‌چنین، تدوین الگوها، روش‌ها و ابزارهای برنامه‌ای برای هدایت و نظارت در استفاده از زمین از جمله مباحث اساسی در برنامه‌ریزی کاربری اراضی است. میزان موفقیت و یا شکست برنامه‌ریزی کاربری زمین نیز به قابلیت این برنامه‌ها برای شناسایی عوامل و روندهای واقعی مربوط به کاربری زمین بستگی دارد. برنامه‌ریزی کاربری اراضی باید راه‌ها و اهرم‌های واقعی و عملی هدایت شهر به سمت اهداف مطلوب و مورد نظر را فراهم آورد.

یکی از وظایف مهم برنامه‌ریزی کاربری زمین، برنامه‌ریزی فضاهای تفریحی - فرهنگی است. شهرهای امروزی نیازمند فضاهایی همگانی هستند تا زنده‌ترین حرکت‌های شهری در آنها روی دهد. گرفتگی و اندوه در زندگی شهری امروز نیز حاکی از اهمیت این‌گونه فضاها در شهر است. فضاهای گذران اوقات فراغت در داخل شهر به برنامه‌ریزی خاص خود نیاز دارد. این فضاها و موسسات مربوط به آن نیز باید بر اساس برنامه‌ریزی خاص توزیع شوند تا این بخش از فعالیت شهری، که می‌تواند به صورت بالقوه موجب غنای فرهنگی جوامع شهری باشد، با کیفیت بهتری ساماندهی و توزیع شود.

تهران کلان شهری است که مساحت محدوده خدماتی آن به بیش از ۷۳۰ کیلومتر مربع می‌رسد. این گستره در قالب ۲۲ منطقه مجزای شهری مدیریت می‌شود. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵ جمعیت شهر تهران حدود ۷ میلیون نفر است که از این تعداد حدود ۳۴۸۹۴۶ نفر مرد

و ۳۲۸۹۸۹۹ نفر زن می‌باشند. تراکم جمعیت در شهر تهران حدود ۹۲۱۰ نفر در کیلومتر مربع و نسبت جنسی ۱۰۵/۴ است. بر اساس آمارهای رسمی بیش از نیمی از جمعیت شهر تهران جوان است. بر این تعداد باید میانسالان و زنانی را نیز افزود که بنا به تعاریف رایج از دایره اشتغال بیرون هستند. آمار و ارقام تقریبی پیش‌گفته، با تمام سادگی، یک واقعیت مهم را آشکار می‌کند و آن این که نیروی فعال کشور، که حدود ۲۰ درصد جمعیت کشور را تشکیل می‌دهد، به دلیل بار وظایف اجتماعی، تعهدات خانوادگی و فشار کار مولد با سرعتی محسوس تحت تاثیر تنش‌های جسمی و روحی ناشی از پرکاری و خستگی ناشی از تامین نیازهای روزانه جمعیتی به میزان ۵ برابر خود قرار دارند. (سعیدی‌رضوانی، ۱۳۷۸)

یکی از مشکلات پایدار شهر تهران فراهم آوردن فضاهایی در شهر است که نیاز به فعالیت‌های تفریحی سالم و کافی را برای شهروندان تامین کند. توجه به این نیاز مشترک برای برنامه‌ریزان شهری اهمیت زیادی دارد تا با توجه به آن بتوانند کاربری‌های اوقات فراغت و فضاهای فرهنگی مربوط به آن را با چنین ضرب‌آهنگی هماهنگ کنند.

ضرورت و اهمیت موضوع

شهر مکانی فرهنگی است و شیوه ساخت فضاها و تخصیص کاربری‌های شهری حاصل یک نگرش و طرز فکر فرهنگی است. از سوی دیگر، برنامه‌ریزان شهری و سیاستگذاران فرهنگی باید در جهت پویایی فضاهای شهری و ارتقاء جنبه‌های فرهنگی زندگی مردم کوشا باشند و تلاش نمایند فعالیت‌ها و فضاهای شهری با یکدیگر سازگار شوند.

هنگامی که سخن از توسعه فضاهای فرهنگی و گذران اوقات فراغت به میان می‌آید، گروهی با اشاره به مشکلات و تنگناهای گوناگون در زندگی روزمره، توجه به این مقوله را کم‌اهمیت و غیرضروری تلقی می‌کنند. علاوه بر این، در کشور ما متولی مشخصی در این زمینه وجود ندارد و سازمان‌های مختلفی - همانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان صدا و سیما، وزارت آموزش

و پرورش، شهرداری‌ها و... - هریک به نوبه خود فعالیت‌هایی را برای پر کردن اوقات فراغت به انجام می‌رسانند. از این رو، لازم است بخشی از تحقیقات به بررسی ضوابط و الگوهای توسعه این فضاها اختصاص یابد، زیرا این مقوله به شدت نیازمند نگرش علمی و همه جانبه است تا ضمن رعایت ضوابط و الگوها شرایط بهتری برای تحقق یکی از عملکردهای مهم زندگی شهروندان - تفریح و گذران اوقات فراغت - فراهم آید.

برنامه‌ریزی فرهنگی در کشورهای توسعه یافته جایگاه مهمی دارد. در این کشورها رفتارها و فعالیت‌های اجتماع در مکان و زمان ناشی از تاثیرات فرهنگی و به کارگیری ابزارهای متداول در تمدن زمان خود است. بنابراین، عوامل فرهنگی با قدرت و قوت بر مبنای معماری و شهرسازی تأثیری گذارد. تلاش پیوسته شهرسازان و معماران متعهد این بوده است که فرآیند این تاثیرات را در زنجیره تمدن و فرهنگ امروز شناسایی کنند و به نحوی مطلوب در بستر توسعه پیوند دهند که تداوم حیات و سازوکار رشد و پویایی را در بدنه شهر تداعی و تضمین کند. (لینچ، ۱۳۸۱)

در کشورهای در حال توسعه این تاثیرگذاری به گونه‌ای دیگر است، زیرا مبانی فرهنگی در این کشورها پیوسته دستخوش تغییرات سریع در عرصه استفاده از فن‌آوری، انتخاب حرفه و پیشه جدید و انقراض سریع عادت‌های انطباقی با استفاده از ابزار رایج است. جابه‌جایی اطلاعات و آشنایی با فرهنگ‌های مختلف، تاثیرگذاری بر هویت‌های اجتماعی بومی و منطقه‌ای و در نهایت خودبستگی فرهنگی را به ارمغان آورده است. بنابراین، برنامه‌ریزی فضاهای فرهنگی در این گونه کشورها باید به گونه‌ای باشد که فعالیت‌های فرهنگی را با فضا و مکان پیوند دهد. این برنامه‌ریزی هنر و علمی مرکب از اطلاعات و تکنیک‌های طراحی محیط، برنامه‌ریزی شهری و ایده‌های علوم اجتماعی برای توسعه گزینه‌های فعالیت‌های فرهنگی، فضا، انرژی و سرمایه منطبق با نیازهای انسان است. راهکار اساسی برنامه‌ریزی فضاهای فرهنگی، ایجاد توازن پایدار و سازگار میان منابع محدود فرهنگی و نیازهای فرهنگی انسان است.

اهمیت موضوع از بعد اجتماعی

ورود به دوران صنعت و آغاز تحولات اجتماعی زندگی انسان این نگرانی را برای صاحبان اندیشه به وجود آورد که همزیستی انسان و ماشین در نهایت منجر به «بی‌روح شدن» و «ابزار بودن» وی شود. بنابراین، برای رهایی انسان جامعه صنعتی از دام «از خودبیگانگی» موضوع «فراغت» در مقابل «کار» مطرح شد. فضاهای فرهنگی با چنین زمینه‌ای پا به عرصه ظهور گذاشت. با این که مناسبات و شرایط کاری نظام صنعتی به دلایل و انگیزه‌های مختلف تعدیل و نگرانی‌های اولیه نسبت به آینده انسان عصر صنعت تا حدودی کاسته شد، موضوع فضاهای فرهنگی در شهرها همچنان اهمیت خود را حفظ کرده است و در مطالعات شهرسازی و معماری مورد توجه قرار دارد، زیرا یکی از راه‌حل‌های مشکل «تنهایی انسان امروز» ایجاد تسهیلات و فضاهای فرهنگی است که می‌تواند تماس مردم را با یکدیگر برقرار کند. از سوی دیگر، تنزل در کیفیت و کمیت فضاهای فرهنگی شهری باعث بروز بحران در جامعه است. این مشکل بسیار گسترده‌تر از جزئیات نگران‌کننده موجود در محیط شهری، مانند مشکل جمع‌آوری و دفع زباله، سروصدا، بریدن درختان، تخریب ساختمان‌ها و فضای سبز و... است. وجود چندپیشگی، پیچیدگی و تنش در روابط اجتماعی حاکم بر محیط‌های کار و هزینه بالای فعالیت‌های فراغتی فرصت لازم را برای تجدید نیرو، کسب تحرک روانی و توان مجددکار محدود کرده است. (تورکیلدسن، ۱۳۸۳)

گسترده‌گی و پیچیدگی زندگی شهری - به ویژه در جوامع پیشرفته - و نیاز افراد به کاستن از فشارهای زندگی شهری مدرن موجب شده تا فراغت و برنامه‌ریزی برای آن از اهمیت خاصی برخوردار شود.

از دیگر ویژگی‌های مهم و کیفی اجتماعی در دنیای معاصر کاهش سهم «فعالیت‌های فرهنگی فعال» و افزایش نقش «فعالیت‌های فرهنگی غیرفعال» است. فعالیت فرهنگی فعال معمولاً با تحرک جسمانی، فعالیت‌های ذهنی و خلاقیت همراه است (مانند ورزش، گردشگری، هنرآفرینی، پژوهش علمی، تولید صنایع دستی و...) اما فعالیت‌های فرهنگی غیرفعال نوعی از گذران اوقات فراغت است که جنبه ایستا و انفعالی دارد (مانند تماشا کردن تلویزیون، مطالعه، وقت‌گذرانی...). بنابراین، خصلت

پذیرندگی و مصرف‌کنندگی در آن غالب است. در شرایط شهرنشینی امروز و رواج همه‌گیر رسانه‌های جمعی خانگی - مانند تلویزیون، ویدئو، ماهواره و کامپیوتر (بخش مهمی از گذران اوقات فراغت به صورت غیرفعال و یک سویه درآمده است که با آثار زیانبار روانی و اجتماعی همراه است. به ویژه، با رواج فزاینده اینترنت نوع جدیدی از گذران اوقات فراغت در «فضاهای مجازی» - به صورت سفر مجازی، ارتباطات مجازی، خرید و فروش مجازی، دوستی مجازی، مکاتبه و گفت و گوی مجازی و... - رو به گسترش است که شکل جدیدی در عرصه فعالیت فرهنگی و اوقات فراغت ایجاد کرده است. (رحمت‌آبادی، ۱۳۸۳)

ایجاد فضاهای فرهنگی کافی و متناسب در شهرها فرصتی را فراهم می‌کند تا شهروندان از نوع معینی از وظایف رهایی یابند و به فعالیت‌هایی بپردازند که بر خلاف شغل، انگیزه آن کسب پول نیست و انجام آن باعث ایجاد حس لذت و شادمانی برای افراد شود. (آکوچکیان، بی‌تا)

اهمیت موضوع از بعد سیاسی

در نظام‌های اجتماعی متکی بر ارزش‌های الهی، نوع فعالیت فرهنگی و مناسبات حاکم بر آن با آنچه در جوامع صنعتی غرب رایج است تفاوت دارد. در نظام مبتنی بر ارزش‌های الهی فعالیت فراغتی منزلتی الهی دارد. بنابراین، رویکرد به فرهنگ در این گونه نظام‌ها اساساً با آنچه در جوامع غربی وجود دارد متفاوت است. از این دیدگاه فراغت در کنار کار قرار می‌گیرد و فرصتی است که باید از آن برای پاسخ دادن به حس کمال‌جویی انسان بهره‌برداری کرد.

کارکرد فراغت، علاوه بر «رفع خستگی» و «تفریح و سرگرمی»، «رشد و شکوفایی شخصیت» است. با در نظر گرفتن این مهم، برنامه‌ریزی امور و فضاهای فرهنگی نباید به گونه‌ای باشد که خلاف چنین امری روی دهد. به عبارت دیگر، در ایران، ساخت و توزیع فضاهای فرهنگی باید در غیاب عناصری شکل گیرد که از دیدگاه سیاسی حاکمان شیطان‌ی قلمداد می‌شود. (موسیقی، الکل، رقص، مواد مخدر و...) بنابراین، برای حفظ اصول و مبانی سیاسی و دینی جامعه خلاقیت‌های بیشتری باید برای ایجاد فضاهای فرهنگی به خرج داد.